

Spelen om te ontwikkelen

Observeren van moeder en kind

Een observatie van de interactie tussen ouder en kind wordt gebruikt om een beter inzicht te krijgen in de dynamiek tussen beiden. Dit geldt zowel voor onderzoeks- als praktijkobservaties. Vaak gebeurt dit via een vrij-spelsituatie of een spelvorm met een taak. Beide zijn zinvol, maar welke spelsoort is op welk moment te prefereren?

Lisa J.G. Krijnen, Marjolein Verhoeven, Anneloes L. van Baar

De kwaliteit van de interactie tussen ouder en kind is een belangrijke voorspeller voor de latere ontwikkeling van het kind. Interacties die zich kenmerken door een warme, vloeiende en wederkerige omgang met elkaar, blijken zowel samen te hangen met een betere psychosociale ontwikkeling, bijvoorbeeld op het gebied van sociale vaardigheden of emotie-regulatie. Ook hangt dit samen met minder internaliserende (angstige of sombere gevoelens) als externaliserende problemen (onrustige, agressieve of impulsieve gedragingen)¹⁻⁴.

Vrij spel of met een taak?

De relatie tussen de kwaliteit van ouder-kind interactie en de psychosociale uitkomsten bij het kind is al veelvuldig onderzocht^{1,5-7}. De manier waarop hiernaar wordt gekeken varieert. Vaak gebeurt dit met een observatie tijdens een 'vrij-spel'-situatie. Ouder en kind krijgen dan de vraag om samen te spelen zoals ze gewend zijn, bijvoorbeeld met speelgoed naar eigen keuze. Observatie kan ook plaatsvin-

'In het vrije spel lieten zowel moeder als kind met name positieve emoties zien'

den via een 'gestructureerde' taak; de ouder wordt dan geïnstrueerd om samen met het kind een specifieke taak uit te voeren, bijvoorbeeld het lezen van een boekje of het maken van een puzzel.

Kwaliteit moeder-kindinteractie

De situatie waarin de observatie van een ouder en kind plaatsvindt, kan bepalend zijn voor de manier waarop zij met elkaar omgaan. Ook kan de kwaliteit van de ouder-kind interactie in de ene situatie een duidelijkere samenhang laten zien met de psychosociale ontwikkeling van het kind dan in een andere. Tot nu toe was hier wei-

nig over bekend. Binnen het STAP-project, voluit Studie naar Aandacht van Prematuur geboren kinderen, van de Universiteit Utrecht hebben we een groep matig tot laat prematuur geboren kinderen (zwangerschapsduur van 32 tot en met 36 weken) en een groep op tijd geboren kinderen langdurig gevolgd. Een onderdeel van deze studie was het observeren van de kwaliteit van de moeder-kindinteractie in vrij-spel en in taaksituaties.

Proefpersonen en procedure

Voor het onderzoek werden 201 moeders met kinderen van ongeveer 1,5 jaar oud uitgenodigd in het lab van de Universiteit Utrecht. De helft van de kinderen was matig tot laat prematuur geboren (gemiddelde zwangerschapsduur 34,7 weken) en had daarmee een verhoogd risico op psychosociale problemen^{8,9}. Eerst werd de vrij-spelsituatie geobserveerd, waarbij moeder en kind 5 minuten samen konden spelen met speelgoed. Daarna volgde de gestructureerde taaksituatie, waarin ze 5 minuten samen een boekje gingen lezen en vervolgens 5 minuten puzzel-

den. De moeilijkheidsgraad van de puzzel en het boekje sloten aan bij de 'zone van naaste ontwikkeling' van het kind: net wat aan de moeilijke kant, waardoor sturing van de moeder nodig zou zijn. Video-opnames van de observatie werden gecodeerd door getrainde medewerkers met een systematisch schema¹⁰. Een half jaar na de observatie, toen het kind ongeveer 2 jaar oud was, heeft de moeder vragenlijsten ingevuld over de psychosociale ontwikkeling van het kind. Hierbij is gekeken naar zowel de sociaal-emotionele vaardigheden¹¹ als de internaliserende en externaliserende gedragingen¹².

Resultaten onderzoek

Andere gedragingen per situatie

Moeder en kind bleken zich wat anders te gedragen in de vrij-spelsituatie ten opzichte van de gestructureerde taaksituatie. Zo lieten zij in het vrije spel met name positieve emoties zien en was er weinig spanning tussen hen zichtbaar. Bij de gestructureerde taken observeerden we meer spanning tussen beiden en liet het kind meer nega-

tieve emoties zien. Tegelijkertijd zagen we in de gestructureerde taaksituatie meer positieve, actieve en betrokken gedragingen dan in de vrij-spel situatie: moeder en kind namen daarbij allebei initiatief in hetgeen waar ze mee bezig waren, zoals het samen maken van een puzzel. Een verklaring hiervoor ligt mogelijk in het feit dat deze situatie wat uitdagender is, met taken die voor het kind aan de moeilijke kant zijn. Het feit dat moeder en kind moeten samenwerken voor het bereiken van een gedeeld doel legt wat meer druk op de interactie.

Samenhang met psychosociale ontwikkeling

Voor beide situaties zagen we dat actief en betrokken gedrag samenhang met een betere psychosociale ontwikkeling van het kind op 2-jarige leeftijd. Dergelijk gedrag kenmerkte zich door wederzijds initiatief en gezamenlijke aandacht, waarbij de moeder sturing gaf en het kind vertrouwde op haar hulp en affectie toonde richting de moeder. Ook was er sprake van dyadische synchronie; vloeiende, wederkeri-

ge interacties waarbij moeder en kind op elkaars signalen reageerden en hun gedragingen op de ander aanpasten. Er zat een 'flow' in de interactie die consistent was en weinig abrupte veranderingen liet zien.

Ondanks dat we voor beide situaties vergelijkbare verbanden vonden, viel er ook een verschil op: voor de gestructureerde taaksituatie vonden we meer verbanden tussen de gedragingen en de psychosociale ontwikkeling dan voor de vrij-spelsituatie. Actieve, betrokken en synchrone gedragingen hingen in de taaksituatie samen met meer aspecten van de psychosociale ontwikkeling dan de gedragingen bij vrij-spel. Dit vonden we overigens alleen voor op tijd geboren kinderen.

Gestructureerde situatie betekenisvoller

Voor op tijd geboren kinderen lijkt de gestructureerde taaksituatie beter de kwaliteit van de interactie bloot te leggen die relevant is voor de voorspelling van de psychosociale ontwikkeling dan

een vrij-spelsituatie. Dit kan komen doordat moeder en kind tijdens een gestructureerde taaksituatie meer stress ervaren, waarbij de relatie meer onder druk komt te staan¹³. De extra druk kan zorgen voor meer spanning en negatieve emoties. Aan de andere kant kan deze druk moeder en kind ook juist activeren om meer samen te werken en aandacht voor elkaar en de taak te hebben; dit kan dus functioneel zijn. Het lijkt erop dat onder deze ietwat verhoogde druk tijdens de taaksituatie waardevolle patronen worden ontmaskerd, die relevant zijn voor de samenhang met de psychosociale ontwikkeling van het (op tijd geboren) kind.

Rol van prematuriteit

We zagen geen significante verschillen in de kwaliteit van de moeder-kind-interactie tussen op tijd geboren kinderen en prematuur geboren kinderen. Bij de prematuur geboren kinderen vonden we überhaupt minder verbanden tussen moeder-kindinteractie en psychosociale ontwikkeling dan bij de op tijd geboren kinderen. Een mogelijke verklaring voor de verschillen van het aantal gevonden verbanden tussen de twee groepen blijkt wellicht uit

'Bij gestructureerde speltaken lieten de kinderen meer negatieve emoties zien'

eerder onderzoek, waaruit naar voren kwam dat prematuur geboren kinderen iets meer moeite hebben met taalbegrip en aandachtvaardigheden dan op tijd geboren kinderen^{14,15}. Prematuur geboren kinderen krijgen tijdens de interactie dan wellicht ook minder mee van de verbale communicatie van de ouder en hebben meer moeite om hun aandacht bij de interactie te houden. Daardoor zijn de interacties mogelijk minder leerzaam voor het kind en daarmee minder voorspellend voor hun latere psychosociale vaardigheden.

Advies aan de praktijk

Het lijkt uit te maken in welke situatie de moeder-kindinteractie geobserveerd wordt. Niet alleen voor de aard

van het gedrag dat moeder en kind laten zien, maar ook voor de voorspellende waarde van de interactie voor de psychosociale ontwikkeling van het kind. Is het doel om met name positieve interacties te observeren dan adviseren we de vrij-spelsituatie. Is grotere variatie aan gedragingen belangrijk, waaronder ook spanning en negatieve emoties, dan is de gestructureerde taaksituatie geschikter; deze lijkt voor op tijd geboren kinderen ook geschikter te zijn als je wil kijken naar de samenhang met de psychosociale ontwikkeling van het kind. Houd je je bezig met het versterken van de psychosociale ontwikkeling van het kind? Dan raden we aan om te focussen op het versterken van vloeiende, sensitieve en wederkerige interacties tussen moeder en kind en het stimuleren van actief en betrokken gedrag van beiden. ●

Bij dit artikel horen 15 referenties; deze zijn op te vragen via een mail aan vroeg@dgcommunicatie.nl

De auteurs zijn werkzaam op de Universiteit Utrecht, afdeling Orthopedagogiek Psychosociale Problemen. Lisa J.G. Krijnen als promovenda (l.j.g.krijnen@uu.nl), Marjolein Verhoeven als universitair docent en Anneloes L. van Baar als hoogleraar.